

Erdős Tibor*

Adózás, megtakarítás, hatékonyság¹ I.

(Szemelvények Erdős Tibor: “Gazdaságpolitika és növekedési potenciál” című, kiadás előtt álló könyvéből, Akadémiai Kiadó, Budapest.)

Jelen cikk a gazdaságpolitika megtakarításokra gyakorolt hatásával foglalkozik zárt gazdaságot feltételezve. Az adópolitika magán megtakarításokra gyakorolt hatásánál arra a következtetésre jutunk, hogy a méltányossági elv gyakran ütközik a megtakarításokat ösztönző politikai szándékkal. Részletesen elemezzük a vállalatok megtakarításaival kapcsolatban a nyereségadó és az amortizációs szabályok beruházásokat befolyásoló szerepét. Az államháztartás megtakarításánál számba vesszük a mérési problémákat, és hogy az államháztartás megtakarításainak változása milyen esetekben lenne képes makroszinten befolyásolni a megtakarítások arányát, és ezzel elősegíteni a gazdasági növekedést.

Kulcsszavak: adózás, megtakarítás

Journal of Economic Literature (JEL) kód: E 21, E 22, E 62, H24, H25

Megtakarítási ráta és gazdaságpolitika

Ha a külső kapcsolatoktól egyelőre eltekintünk, a beruházások fedezetéül a belső megtakarítások szolgálnak. A gyorsabb növekedés tehát – ha nem is arányosan – rendszerint nagyobb megtakarítási rátát feltételez, hiszen többnyire nagyobb a beruházási ráta ott, ahol a növekedés gyorsabb. A kellő nagyságú megtakarítások hiánya a növekedési sebességét fékezheti.

A neoklasszikus iskola a kamatmechanizmust a szükséges megtakarítási ráta automatikusan működő biztosítékaként kezeli. Ha nagyobb a beruházási igény, növekszik a hitelkereslet, ezért emelkedik a reálkamatláb. Ez kiváltja a megtakarítások emelkedését. A gyorsabb növekedésnek így megvan a fedezete, hiszen a megtakarítás a fogyasztástól való tartózkodás, ezért a GDP nagyobb hányada fordítható beruházásokra. Az a baj, hogy ilyen rugalmas és közvetlen alkalmazkodás a kamatláb szintje és változása, valamint a megtakarítási ráta alakulása között nem figyelhető meg.²

* Erdős Tibor a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. Email: erdos371tibor@vivamail.hu

¹ A tanulmányt megalapozó kutatást az OTKA T 042556 támogatta.

² A keynesi gazdasági teória ezt mindig hangsúlyozta. A keynesi elmélet szerint mind a beruházások, mind a megtakarítások rugalmatlanul reagálnak a kamatláb változásaira. A megtakarításokat illetően Keynes a kamatlábnál fontosabb meghatározó tényezőnek tekintette a jövedelmek nagyságát és alakulását. Manapság a közgazdászok a megtakarításokkal kapcsolatban rendre hangsúlyozzák: a kamatláb változásának mindig van jövedelmi és helyettesítési hatása. Egyrészt, ha mondjuk nő a reálkamatláb, lehet, hogy az emberek nagyobb arányban helyettesítik jövőbeli fogyasztásra jelenlegi fogyasztásukat: nő a megtakarításuk. Ez a helyettesítési hatás. Másrészt, mivel a realizált kamat is jövedelem, és a fogyasztás alakulása függ a jövedelemtől, a kamatláb növekedése növelheti a fogyasztást. Ez a jö-

Természetesen a kamatláb-politikát fel kell használni a megtakarítások befolyásolására. A gyorsabb növekedés számára kedvező, ha mind a beruházásokat, mind a megtakarításokat ösztönzik. Láttuk, a kamatrés csökkenésének ilyen a hatása: ez egyébként azonos körülmények között kisebb hitelkamatlábát és nagyobb betéti kamatlábát tesz lehetővé. Noha nincs szoros összefüggés a megtakarítások és a betéti kamatláb nagysága között, mégsem mindegy, hogy e kamatláb színvonala mekkora. Már méltányossági szempontból is komoly hibának számít, ha például a lakossági betétek reálkamatlába a zérus felé tendál vagy negatív előjelű.

De tudni kell: *egyedül* a kamatláb nem garantál rugalmas automatizmust. Ez azt is jelenti, hogy a gazdaságpolitika, benne a monetáris politika, csupán a kamatpolitikával nem tudja a megtakarításokat a technikai fejlődés üteméhez és a szándékolt beruházásokhoz igazítani. A gazdaságpolitikai eszköztár szélesebb körű alkalmazására van szükség, és mindjárt meg kell jegyezni: ekkor sem biztos, hogy a megtakarítási hányad és ennek nagysága elégséges mértékben befolyásolható.³

A továbbiakban különbséget teszünk a megtakarítások három fő formája, a háztartások, a vállalatok és az állam megtakarításai között. E három megtakarítási forma alakításának gazdaságpolitikai eszköztára nem egyforma, és a befolyásolás lehetőségei is különbözők. Így érthető meg az is, hogy mekkora e három különböző formában elérhető összes megtakarítás befolyásolásának lehetősége.

A tapasztalatok alapján az állapítható meg, hogy az egy főre jutó GDP növekedésének nincsen bizonyítható, *megtakarítási rátát növelő* hatása, vagyis a gazdasági növekedés miatt a megtakarítási hányadnak nincs növekvő irányzata. Nem igazolódott Keynes "abszolút jövedelmi hipotézise".⁴

Szembetűnő ellenben, hogy a különböző jövedelmi tizedekbe tartozó háztartások átlagos megtakarítási rátája lényegesen különbözik egymástól: az alsó tizedekben a megtakarítási ráta jelentéktelen vagy negatív előjelű, és ahogyan haladunk felfelé a jövedelmi tizedek mentén, mind nagyobb és nagyobb a megtakarítások aránya az elért jövedelmek nagyságához viszonyítva. Így már függ a megtakarítási ráta a jövedelem nagyságától. A magyarázat abban adható meg, hogy a növekedés folyamatában – hosszabb időszakban – az átlagos igények eléggé jól alkalmazkodhatnak az egy főre jutó GDP emelkedéséhez. Ez azonban nem történhet meg az egyes jövedelmi csoportokban (tizedekben): a gazda-

vedelmi hatás. A két hatás ellentétes irányú. Időben, és a körülményektől függően változó, hogy melyiknek mekkora az intenzitása. Akkor pedig, ha a cél egy meghatározott összeg megtakarítása, a reálkamatláb emelkedése csökkenti a megtakarítási rátát. Ha ugyanis a kamatláb emelkedik, adott összegű megtakarítás rövidebb idő alatt érhető el, vagy változatlan időtartam alatt kisebb összegű évi megtakarítással. Számos egyéb tényező is bonyolítja az összefüggéseket.

"A kérdést sok kutató vizsgálta, de a kamatláb és a megtakarítások közti jelentősebb pozitív összefüggésnek kevesen akadtak a nyomára. A kutatás jellemzően azt sugalmazza, hogy a hatás csekély, és ilyet nehéz is találni." (Dornbusch, R – Fischer, S. 1994:319.; Case, K. E. – Fair, R. C. 1996; Mankiw, N. G. 1999).

³ *Ha a gazdasági növekedés finanszírozási igényeiről van szó, előtérbe kerül a tőkeimport is, amely a hiányzó forrást bizonyos ideig pótolhatja. Ha a források így sem elegendőek, a hosszabb távú növekedés üteme nem lesz akkora, amekkorát a technikai fejlődés és a beruházási hajlandóság egyedül, adott hatékonyság mellett lehetővé tenné.*

⁴ *A háztartások megtakarításaival kapcsolatban az abszolút jövedelmi hipotézis azt jelentené, hogy az egy főre jutó GDP és ezzel együtt a háztartások rendelkezésre álló jövedelmének emelkedésével a jövedelem megtakarításra kerülő része növekszik. Vagyis fejlettebb szinten a megtakarítási ráta nagyobb lenne a fejletlen szinten tapasztalhatóhoz képest. "Nyilvánvaló, hogy a jövedelem nagyobb abszolút szintje rendszerint növeli a jövedelem és a fogyasztás közötti rést is. Ezért a reáljövedelem növekedésekor rendszerint a jövedelem nagyobb hányadát takarítják meg (Keynes, J. M. 1965:118). A valóságban ez sem a háztartások megtakarítási rátájában, sem az összes megtakarítási rátában nem figyelhető meg.*

gok egy főre jutó jövedelme sokszorta nagyobb a szegényekénél, illetve az előbbieké olyan nagy, hogy ehhez fogyasztásuk teljes alkalmazkodása valószínűtlen. Ebből az következik, hogy a háztartási szektor megtakarítási rátája magasabb lehet, ha a személyi jövedelmek adóztatása nem progresszív, hanem lineáris. Eszerint, ha a növekedés nagyobb üteméhez nagyobb beruházási, és ezzel együtt megtakarítási ráta szükséges, ezt nem a progresszív, hanem a lineáris – az egykulcsos – jövedelemadó segíti.

Adózás és megtakarítás

A félreértések elkerülése végett mindjárt le kell szögezni: a háztartások és vállalatok megtakarítási hajlandósága nagyobb lehet, ha kisebb az adók nagysága. Vagyis feltételezhető, hogy nullaösszegű állami adóbevétel mellett lenne a legnagyobb a háztartások megtakarítási rátája. Adózásnak azonban léteznie kell, mert az államháztartásnak számos nélkülözhetetlen feladata van, amelyeket csak akkor teljesíthet, ha jövedelem áll rendelkezésére. Itt abból indulunk ki, hogy az állami feladatok jól meghatározottak, az állam ezeket gazdaságosan látja el, és ehhez mérten rendelkezik adóbevételekkel. E bevételek létezése miatt természetesen a vállalatok és háztartások tényleges megtakarításainak aránya kisebb, mint amekkora adóterhek nélkül volna.

Az adózás azonban nagyon különböző módon, sokféle adószervezettel, különféle progresszivitással, kedvezmények széles vagy szűk körű alkalmazásával működtethető. Adóztatni lehet a jövedelmet, a fogyasztást, a vagyont, úgy érve, hogy az adókat közvetlenül mire vetik ki. Mindezekről függően, a háztartások és vállalatok megtakarítási rátája adott összes adóbevétel mellett is lehet nagyobb vagy kisebb. Vagyis az adózás alapjának megválasztása, illetve konkrétan alkalmazott módja, szerkezete, kedvező vagy kedvezőtlen hatású lehet a megtakarítások alakulására. Kedvező úgy, hogy valamilyen adózási rendszer kevésbé csökkenti a megtakarításokat más rendszerhez vagy rendszerekhez képest. A megtakarítást javító vagy növelő adózási változat fogalma tehát nem abszolút, hanem *viszonylagos értelemben* lesz használatos a következőkben. Ezt a továbbiakban nem hangsúlyozzuk, mert a fogalmazást nehézkessé tenné. Először azzal a feltételezéssel élünk, hogy az adókiivetés alapja a jövedelem.

Az egyik legfontosabb, a megtakarítások alakulását befolyásoló adófajta a személyi jövedelemadó. Bármely adott összes személyijövedelemadó-bevétel elérhető több, vagy egyetlen adókulcs alkalmazásával. Ilyen egyetlen – szükségesnek ítélt bevételt hozó – adókulcs könnyűszerrel kiszámítható.

Maga az egykulcsos jövedelemadó a differenciált és progresszív adókulcsokhoz képest azt hozza magával, hogy az adóztatás kisebb mértékben terheli a gazdagok jövedelmét, a szegényekét pedig nagyobb mértékben. Ezért az egykulcsos adó csak akkor vezethető be, ha ennek megfelelően az alsó jövedelmi tizedekhez tartozók valamilyen formában kompenzációt kapnak. Így például, az egykulcsos adó bevezetése mellett, bizonyos jövedelemhatár alatt adómentességet kell biztosítani. Vagy, az alsó tizedekben negatív adóztatást kell alkalmazni, ha a cél az, hogy a tényleges jövedelem valamilyen minimálisnak ítélt szint alá semmiképpen ne csökkenjen. Azaz, mégsem adózhat minden jövedelem teljesen egyforma mértékben.

Ezzel együtt is igaz, hogy az egységes adókulcs alapján a háztartási szektor egészének megtakarítási rátája megemelkedik a megtakarítási határhajlandóságnak a különböző jövedelmi tizedekre jellemző eltérései miatt. Nagyobb összességben nő a megtakarítás a

felső jövedelmi csoportoknál, illetve a legmagasabb jövedelműeknél, mint amennyire ez csökken az alsókban.

Az eredmény a GDP értékéhez viszonyítva jelentősen különböző lehet, a körülményektől és az országok konkrét helyzetétől függően. A várakozásokkal ellentétben, általában nem következhet be *drasztikus* változás a háztartások GDP-arányos megtakarításaiban. A számítások szerint az USA-ban, az egykulcsos adó bevezetése mintegy 10%-kal növelné a háztartási megtakarítások nagyságát, ami a GDP-hez viszonyítva csak mintegy 0,5%-pontos emelkedést jelentene a megtakarítási rátában. (Az USA-ban a háztartások GDP-arányos megtakarítási rátája többnyire 5%-hoz közeli nagyság).

A változás valószínűsíthető mértéke tehát az USA-ban meglepően mérsékelt. Ennek egyik oka, hogy az alacsony jövedelműeknél bizonyos minimális nettó jövedelmet mindenképpen fenn kell tartani, ez levon az egykulcsos adóval elérhető többletből. A másik ok az, hogy az USA-ban a magas reálbérek ellenére, nemzetközi mércével mérve igen alacsony a háztartások hozzájárulása az országos szintű megtakarításokhoz, a háztartások *megtakarítási hajlandósága* országos átlagban alacsony.⁵ Japánban ez az arány kétszer akkora, mint az USA-ban, és a legtöbb nyugat-európai országban is nagyobb a háztartások megtakarítási hajlandósága. Ott tehát, ahol a megtakarítási hajlandóság országos átlagban is mérsékelt, nem okozhat lényeges megtakarításnövekedést az egykulcsos adó bevezetése. Ellenben ott, ahol a megtakarítási hajlandóság nagyobb, különösen, ahol a háztartási szektor megtakarításainak jelentősége az USA-belihez képest kétszer, háromszor akkora, a *javulás mértéke* jóval nagyobb lehet, akár 1-1,5%-pontot is kitehet.

Bonyolódik a probléma azzal, hogy a magas adókulcsok jobban készítenek az adófizetési kötelezettség kijátszására, mint az alacsonyak. És erre éppen a magas jövedelműeknek van igazában lehetőségük. Általános az a vélemény, még az adószakértők szerint is, hogy a gazdagok messze nem fizetnek annyi adót, mint amennyit valós jövedelmük és a progresszív jövedelemadó-kulcsok alapján fizetniük kellene. Az egykulcsos adó bevezetése számukra az adófizetési kötelezettség csökkenését jelenti, és ekkor kisebb az értelme az adócsalásnak. Van tehát esélye annak, hogy a tényleges adózás kevésbé csökken, ha az adókulcs esik. Ekkor az egykulcsos adó bevezetése már bevételi többletet is hozhat az államnak – nemcsak bevételkiesést –, ami más formában, az állami megtakarítások növekedésén keresztül befolyásolhatja a megtakarítások országos szintű alakulását. Nem lehet azonban biztosra menni, hiszen a kisebb kulcs alapján fizetendő adó is adó. Az adóeltitkolás lehetősége pedig, főként a gazdagoknál, mindig fennáll.

A gazdaságpolitikának a realitásokra mindig nagyon gondosan ügyelnie kell. Erőteljes az egykulcsos adó bevezetésével szemben jelentkező ellenállás az országok többségében. Az adózással kapcsolatos egyik fontos társadalmi elvárás a méltányosság. Ennek vezérlő elve, hogy nagyobb adókulcs szerint adózzon az, akinek nagyobb a jövedelme. Ezen elvnek a betartása nem kedvező a háztartási megtakarítások alakulása szempontjából, és hátrányos hatása lehet a tartósan elérhető növekedési ütemre. *Trade off* van tehát a

⁵ A szakértőknek is gyakran fejtörést okoz, hogy egyes gazdaságokban miért jóval alacsonyabb a megtakarítási hajlandóság, mint másokban. Az USA-ban ezt például azzal magyarázzák, hogy itt sokkal nagyobb a lehetőség a lakossági hitelek felvételére, mint az európai országokban. A lakosság pedig sokkal hajlamosabb is adósságba verni magát az óhajtott tartós cikkek mielőbbi birtoklása érdekében, a jelzálogkölcsönök felvételére is könnyen rászánják magukat. A háztartási szektor természetesen a nettó megtakarításával járul hozzá az országos megtakarítási ráta növeléséhez. Más országokban más tényezőknek lehet és van szerepük abban, hogy alacsony vagy magas-e a marginális megtakarítási hajlandóság.

háztartási megtakarítási ráta és a méltányosság elvéhez igazodó adózás között. Mivel az elérhető megtakarítási többlet *egyedül* a személyi jövedelmek adóztatásával nem különösebben jelentős,⁶ fontos tudni, ösztönözheti-e az állam más módon is az országos szintű megtakarítási ráta növekedését.

Mindenekelőtt a *fogyasztás adóztatásának* lehet jelentősége. Természetesen ezt az adózást is a jövedelmekből kell fedezni, de a jövedelmek adóterhelése ez esetben a fogyasztáson keresztül, *közvetetten* történik meg. (Ezért nevezik közvetett adózásnak.) Alkalmazható a szoros értelemben vett *fogyasztási adó*. Ez a fogalom akkor használatos, ha bizonyos fogyasztási cikkekre vetnek ki adót, például dohányra, alkoholra, egyéb élvezeti cikkekre, személygépkocsik üzemanyagára, ékszerre, stb. De alapjában véve a fogyasztás adóztatásával van dolgunk a forgalmi adó esetében is.

A forgalmi adónak több formája van. Ezek hatásával külön-külön itt nem kell foglalkozni, hiszen csupán az adózásnak a megtakarításra gyakorolt hatása a vizsgálat tárgya. Mivel Európában a hozzáadottérték-adó (*value-added tax*) az elterjedt forma az általános forgalmi adó keretében, ezért a legjobb, ha a megállapításokat erre gondolva értelmezzük.

Mivel az adózás akkor kedvező a megtakarítások alakulása számára, ha nem progresszív, a forgalmi és fogyasztási adók együttesen javítják az országos szintű megtakarítási hajlandóságot. Ez szó szerint igaz a forgalmi adó esetében, akár egykulcsú az adó, akár több kulcsot alkalmaznak. A differenciált forgalmiadó-kulcsok ugyanis nincsenek feltétlenül *szoros* összefüggésben azzal, hogy az adózott terméket vagy szolgáltatást milyen jövedelmű társadalmi rétegek vásárolják. Egyébként is, a változás iránya az egykulcsos forgalmi adó alkalmazása. Az utóbbi törekvés hátterében, alapjában véve a gazdasági hatékonysággal kapcsolatos törekvések állnak, az adórendszer egyszerűsítésére irányuló erőfeszítéseken túl.

Az általános forgalmi adó részben azért kedvező hatású a megtakarítások GDP-hez viszonyított arányára, mert ez tulajdonképpen a fogyasztást érinti. A fogyasztási kiadások részesedése a jövedelmi skálán felfelé haladva, a realizált jövedelemhez képest csökken. Ezért az általános forgalmi adó degresszív jellegű.⁷ Kevésbé terheli a magas jövedelmeket akár az egykulcsú jövedelemadóhoz képest is. Ezért minél nagyobb az adóbevéte-

⁶ Az egykulcsos adó alkalmazása része lehet az adóbevallás és az adóellenőrzés egyszerűsítésének. Elvileg kialakítható olyan adózási rendszer is, hogy az adóbevallást akár egy levelezőlapnyi terjedelemben teljesíteni lehetne. Sokkal kisebb lenne az adózással járó adminisztratív és alkalmazkodási költség, tulajdonképpen ezt is növekedési tényezőnek lehet felfogni. Például, emiatt is nagyobb lehetne a megtakarítások és beruházások nagysága.

⁷ A probléma bonyolultabb, ha bekapcsoljuk a vizsgálatba a fogyasztás "életciklus-elméletét" (Modigliani, F. 1986). E szerint a fogyasztás nem a folyó jövedelemhez igazodik, mert az emberek törekednek fogyasztásuk színvonalát életük folyamán kisimítani: többet fogyasztanak, amikor jövedelmük alacsony, és kevesebbet, amikor a jövedelmük magas. Az életciklus egészében viszont egyenlő lehet az összes évi fogyasztásuk és jövedelmük nagysága. (Hasonló következtetés származik a "permanens jövedelmi elméletből", Friedman, M. 1957.) Ez azt jelenti, hogy bármely adott évben a fogyasztás aránya nemcsak azért növekszik a jövedelmi skálán felfelé haladva, mert a magasabb jövedelműek megtakarítási hajlandósága nagyobb és nagyobb, hanem azért is, mert rövidebb időszakokban az alacsonyabb jövedelmi csoportokban jelentős azok aránya, akiknek folyó évi jövedelme ideiglenesen alacsony ugyan, de korábbi jövedelmük magas volt. Ezek fogyasztása nem jelentéktelen mértékben növeli meg a fogyasztás arányát az adott jövedelmi csoporton belül az alsó decilisekben. Vagyis, a számítások erősebbnek mutatják a megtakarítási hajlandóság függését a jövedelmek nagyságától, mint amennyire intenzív ez a valóságban. Ha a megtakarítási hajlandóság a jövedelmek nagyságától független volna, nem lehetne a forgalmi adózásnak kedvezőbb hatása a jövedelemadóhoz képest, a megtakarítások tényleges országos szintű alakulására. Ilyen hatás azonban valóban létezik: a magasabb jövedelműek kevesebbet fogyasztanak életük során elért jövedelmük összegénél; ezt alapjában véve az örökhatóság magyarázza. Természetesen ez a probléma nemcsak a forgalmi adózás hatásához kapcsolódik. Ugyanígy felmerül a személyi jövedelemadóval és a fogyasztási adókkal kapcsolatban is.

leken belül a forgalmi adók aránya, ez annál kedvezőbb a megtakarítási hányad alakulására nézve. A többkulcsos adó alkalmazása, ha erre külön törekednek, ezen a téren valamennyire változtathat. Azon cikkekre, amelyek a szegények fogyasztásán belül nagyobb súllyal szerepelnek, kisebb forgalmiadó-kulcs állapítható meg, amit kompenzálni lehet, főként a gazdagok által vásárolt cikkekre kivetett nagyobb kulccsal. Ebben az esetben a forgalmi adó kevésbé degresszív, és az országos szintű megtakarításokat kevésbé ösztönzi. A forgalmi adók alapvető hatása a megtakarításokra azonban nem vitatható, és ez a hatás erősödik az egykulcsos forgalmi adó felé való közelítéssel.

A fogyasztási adók hatása differenciáltabb, azzal együtt, hogy az alkalmazott kulcsok is nagyon különbözőek lehetnek. Alkalmazásuknak ugyanis sokféle szempontja van. Szolgálhatják bizonyos szolgáltatások költségének speciális módon való kiegyenlítését, erre példa az üzemanyagra kivetett fogyasztási adó: az autósok így fizetnek az úthasználatért. Szolgálhatja a progresszív adóztatás elvét, például a luxuscikkek esetében; az ékszerek vásárlói túlnyomórészt a gazdagok. Befolyásolhatja a vásárlások arányát a társadalmilag és egészségi szempontból hátrányosnak minősített fogyasztás kárára, és a kívánatosnak tartott fogyasztás előnyére. Az előbbire példa a dohány és az alkohol magas adója, amelyek degresszív jellegűek: ezek fogyasztása gyakran a legszegényebbek házi büdzséjét terheli a legnagyobb mértékben. A preferált fogyasztásra pedig a kulturális cikkek és szolgáltatások adómentessége vagy esetleg ártámogatása a jó példa. Segíthetik a differenciált adókulcsok a környezet védelmét, a nem hasznosnak ítélt tevékenységek visszaszorítását, és számos más, a megtakarítások alakulásával kapcsolatban nem lévő célt is. Mindezzel együtt, a fogyasztási és forgalmi adók együttesen degresszív jellegűek. Ezért kedvezőbben befolyásolják a megtakarítási hajlandóságot az egykulcsú jövedelemadó rendszeréhez képest is. Ez annál inkább így van, minél nagyobb az adóbevételeken belül a forgalmi és fogyasztási adók súlya.

A fogyasztáson alapuló adóztatás többféle módon valósítható meg, nemcsak a forgalmi és fogyasztási adók alkalmazásán keresztül. Technikailag kivitelezhető úgy is, ahogy az a személyijövedelem-adózás esetében megfigyelhető. És éppen ezen keresztül érhető meg jól, hogy a fogyasztáson alapuló adózás miért ösztönzi a megtakarítások arányának növekedését.

Ha az adókiadás alapja a jövedelem, mint ahogy ez a személyijövedelem-adózás esetén történik, a jövedelmet attól függetlenül terheli az adó, hogy annak egy részét megtakarították-e, vagy sem. Nem ez a helyzet, ha az adózás alapja a fogyasztás. Ilyen rendszerben elvileg az is megvalósítható, hogy amikor a háztartások éves adóbevallásuk alkalmával beszámolnak összes évi jövedelmükről, ugyanúgy, mint ez a személyijövedelem-adózás esetén mindig megtörténik, ebből levonhatják a bizonyítható évi nettó megtakarításait. Az évi jövedelem mínusz az évi nettó megtakarítás éppen az évi fogyasztással egyenlő. Ha erre vet ki az állam adót, ez az elnevezéstől függetlenül nem más, mint fogyasztásra kivetett adó. Az ilyen esetben a megtakarítás adómentes. Az eljárásnak ugyanaz a hatása a háztartások megtakarításaira, mint a vállalatban hagyott profit adómentessé tételének. Egyértelműen segíti a háztartások megtakarítási hajlandóságának növekedését. Az alkalmazandó adókulcsnak akkorának kell lennie, hogy ez a személyijövedelemadó-bevétellel egyenlő nagyságú bevételt biztosítson az államháztartás számára.⁸

⁸ Tulajdonképpen így válik teljesen világossá, hogy mi a fogyasztásalapú adózás tartalma. Nem adózik a megtakarítás. Ennek jelentősége elég régen ismert, és nem is közgazdász volt, aki a gondolatot először felvetette. Az angol filozófus,

Az ilyen adó kulcsa az átlagos személyijövedelemadó-kulcsnál nagyobb, hiszen a megtakarítás nem adózik, és az államháztartás adóbevétele emiatt nem lehet kisebb. Ha mondjuk, az átlagos személyijövedelemadó-kulcs 20% volt, e fogyasztáson alapuló adónak nagyobbnak kell lennie 20%-nál! Így érthető meg a fogyasztáson alapuló adózás erőteljes megtakarítást ösztönző hatása.

Vegyünk példának egy olyan gazdaságot, ahol stabil az általános árszínvonal. Itt a kamatláb aligha lehet nagyobb 4-5%-nál hosszabb időszakban. Azt állapítottuk meg, hogy a megtakarítások eléggé rugalmatlanul reagálnak a kamatláb nagyságának változásaira, illetve a kamatláb csak kevéssé befolyásolja a megtakarítások színvonalát. Más a helyzet, ha a fogyasztáson alapuló adózás hatását vizsgáljuk. Ha megtakarítok, ez a kamatjövedelem alapján legfeljebb 4-5%-os többletet eredményez. Ez is csak *jövőbeli* jövedelemtöbblet, melynek jelenlegi diszkontált értéke zérus. De, ha a fogyasztáson alapuló adózás esetén takarítok meg, a többlet a példa szerint már legalább 20%-os – a megtakarítás után ugyanis nem kell jövedelmi adót fizetni –, és ennek lényeges hatással kell lennie a megtakarítási, illetve fogyasztási döntésekre. Ez az előny akkor válhat szembetűnővé, ha a háztartásoknak éves bevallást kell adniuk fogyasztásukról és megtakarításaikról, fogyasztásalapú adóztatás esetén.

Így válik világossá: a fogyasztáson alapuló adózás nemcsak, és nem is elsősorban azért ösztönzi a megtakarítást, mert természeténél fogva degresszív jellegű. Nem véletlen, hogy a fejlett országok közgazdászainak mind nagyobb hányada van azon a véleményen, hogy a fogyasztáson alapuló adózás előnyt biztosít a megtakarítások alakulásában, és a gazdasági növekedés elérhető dinamikájában.

Ha az éves elszámolásról van szó, a fogyasztáson alapuló jövedelemadóztatás akár progresszív is lehet, ez sem változtatna a fogyasztáson alapuló adóztatás megtakarításokat ösztönző hatásán. A bevallott éves fogyasztást nagysága szerint sávokra lehet bontani. A magasabb éves fogyasztás nagyobb kulcs szerint adózhat, vagyis alkalmazható a progresszivitás elve. Sőt, minél erőteljesebb a progresszivitás, annál nagyobb nettó jövedelmi többlet érhető el a fogyasztástól való tartózkodással. Azt, hogy ez esetben az adózás progresszív legyen-e vagy, hogy a progresszivitás milyen mértékű legyen, jórészt szociálpolitikai megfontolások alapján lehet eldönteni.

Noha a fogyasztáson alapuló adózásnak vitathatatlan az előnye a megtakarítások alakulására nézve, feltűnő, hogy ennek következetes alkalmazása egyetlen országban sem figyelhető meg. Ez mindenekelőtt az éves adóbevallással kapcsolatban állítható. Az adózás mindenütt GDP-alapú, nemcsak a fogyasztást, hanem a megtakarításokat is terheli. Lényeges eltérések mutatkoznak továbbá a forgalmi és fogyasztási adók arányát tekintve is az összes adóbevételeken belül az egyes országok között. Az USA-ban például ezek ará-

természettudós és matematikus, Hobbes, T. már a 17. században azzal a nézettel állt elő, hogy az embereknek a szerint kellene adóznuk, hogy mit vesznek ki a közös fazékból, és nem a szerint, hogy mit hagynak benne. Ez azt jelenti, hogy nem indokolható a megtakarítás adóztatása, és, hogy a fogyasztás az egyetlen morálisan indokolható alapja az adóztatásnak. Jóval később, de már a 20. század elején, Irving Fisher a jövedelemalapú adózással szemben a fogyasztásalapú adózást preferálta, lényegében azzal érvelve, hogy a jövedelem egészének adóztatása hátrányos a megtakarításra, mert így a megtakarítást duplán adóztatják. Ha a jövedelmet elfogyasztják, emiatt nem kell újból adót fizetni. Nem így a megtakarítás esetében. A megtakarítás egyetlen hasznosítási lehetősége, ha azt befektetik, hogy jövedelmet hozzon. Kétszer kell adózni: amikor megkeresik a megtakarításként szereplő jövedelmet, és akkor, amikor azt a jövőben a befektetés révén hasznosítják. Fisher szerint ez bántortalanítja a megtakarítást (Fisher, I. – Fisher, H. 1942). Az érvelésnek ezt a módját sokan vitatják: a megtakarítás befektetéséből származó jövedelem is jövedelem. Ezt éppúgy adóztatni kell, mint bármilyen más jövedelmet.

nya jóval kisebb, mint az európai országokban, a közepesen fejlett és fejlődő gazdaságokról nem is szólva.

Annak oka, hogy az átállás a fogyasztási alapú adózásra csak vontatott vagy el is marad, a tehermegosztás jövedelmi kategóriák szerinti szükségszerű változásával magyarázható meg. A lényeg: az átmenet a fogyasztásalapú adózásra, de még ennek megszilárdult rendje sem lehet problémamentes.

A fogyasztásalapú adózás ugyanis nem okozhatja az államháztartás bevételeinek csökkenését. Ezeknek a korábbinál kisebb szintje csak akkor fogadható el, ha az államháztartás reformjával a kiadások csökkentése előzőleg vagy egyidejűleg biztosítva van. A kiadások csökkentését azonban sohasem egyszerű végrehajtani. Ha ezt nem sikerül elérni, más adók növelésével kell a fogyasztásalapú adózás bevezetését lehetővé tenni, és ezt megint nehéz megvalósítani. Ha pedig az évi adóbevallás során a korábbinál nagyobb átlagos adókulccsal kell számolni, ez számos jelentős társadalmi réteg ellenállásába ütközik.

Ha nagyobb lesz az évi adóbevallásnál alkalmazott adókulcs, amit természetesen az évi fogyasztásra kell kivetni, azok terhelése nő meg jelentősen, akiknek fogyasztása az évi személyes jövedelem nagy százalékát teszi ki. A fogyasztáson alapuló adózás tehát nagyon könnyen az alacsonyabb jövedelmű csoportok lényeges terhelésnövekedéséhez vezethet. E tény önmagában is máris amellettszól, hogy az éves adóbevallásnál az alkalmazott adókulcsoknak progresszíveknek kell lenniük. Nem könnyű feladat azonban a progresszivitás helyes mértékét eltalálni: ekkor a magasabb jövedelmű rétegek ellenállásával kell számolni. A makrogazdasági összefüggéseket nagyon kevesen értik meg, az adókulcsok növelését minden jövedelmi réteg hevesen ellenzi.

Nemcsak az átállás nehézségei okoznak gondot. Még azok közül is sokan ellenzik a fogyasztásalapú adózás következetes alkalmazását, akik makrogazdasági összefüggésekkel foglalkoznak, és egyúttal a makrogazdaság szakértői.⁹

Az ellenvetések jelentős részben elméleti megfontolásokon alapulnak. Az adózás egyik alapelve, hogy azok fizessenek nagyobb adót, akiknek nagyobb az adófizetési képességük. Az pedig vitathatatlan, hogy az adófizetési képesség döntően a jövedelem nagyságától függ. A fogyasztásalapú adózás pedig pontosan a nagyjövedelmű csoportok adóterhét csökkentené, mert ezek fogyasztási hányada lényegesen kisebb az adózás előtti realizált jövedelmükhöz viszonyítva, valamint a kisjövedelmű csoportokéhoz képest. Lehet ugyan a fogyasztás megadóztatása progresszív, de ha a fizetett adót minden jövedelmi csoportban az éves *adózás előtti jövedelemhez* viszonyítjuk, az eredmény az is lehet, hogy a gazdagok, jövedelmükhöz viszonyítva, kisebb százaléku adót fizetnek, mint a szegények. Ezért a fogyasztásalapú adózási rendszer a lakosság nagy részének szemében nagyon népszerűtlen lehet.¹⁰

⁹ *A jövedelem-, illetve a fogyasztásalapú adózás előnyeivel és hátrányaival számos tanulmány, monográfia foglalkozik (Goode, R. 1980; Bradford, D. 1980; Kaldor, N. 1955).*

¹⁰ *"Az adózás jövedelemalapúról fogyasztásalapúvá való átalakításának Achilles-sarka az, legalábbis eddig, hogy az adóterheket újraosztja. Azok, akik a tulajdonuk alapján jutnak jövedelemhez /.../ általában sokkal gazdagabbak, mint akik munkájuk alapján részesülnek jövedelemben. A tulajdonalapú jövedelem kizárása az adóalapból, az adózás terhét a gazdagoktól a szegények felé vinné. A fogyasztási adót progresszívvá tevő kísérletek pedig drasztikusan növelnék a marginális adóteher nagyságát." (Jorgenson, D. W. – Kun-Young Yun 2001.) Attól tartva, hogy az adóterhek a szegények hátrányára alakulnának, Jorgenson a jövedelemalapú adózás alapos reformjában keresi a megoldást.*

Ellentétbe kerül tehát az országos szintű megtakarítások növelésére, illetve a növekedési potenciál javítására irányuló törekvés a méltányosság követelményével, vagyis azzal, hogy mindenki az adófizetési képessége szerint fizessen adót. Az eredmény az adórendszer átalakítását mindig kísérő huzavona. Rendszerint marad az ajánlás: ha valamely gazdaság számára nagyon fontos a növekedési potenciál javítása, a gazdaságpolitika jól teszi, ha az adózás rendszerét a fogyasztásalapú szisztéma felé közelíti.

Hátravan még a vagyonalapú adózás problémája: vajon így jobban vagy kevésbé lennének ösztönözhetőek a háztartások megtakarításai? Elvileg olyan adózási rendszer is kialakítható, hogy az államháztartás működéséhez szükséges bevételeket – ennek a háztartásoktól beszedett részét – legalábbis zömmel, ne közvetlenül a jövedelmekre, ne is a fogyasztásra, hanem a vagyona kivetett adókkal biztosítsák. A vagyon nagyságának számításba vételével együtt az adófizetési képesség sokak szerint jobban megállapítható.

A vagyonalapú adózás azonban biztosan nem jó megoldás, különösen, ha a növekedés, illetve a megtakarítások képződésének ösztönzéséről van szó. A vagyon – ha az örök-hagyástól vagy a szerencsés véletlentől, még inkább a tisztességtelen vagyonszerzés esetétől eltekintünk – tulajdonképpen az adózott jövedelem huzamos ideig tartó, évről évre folytatódó megtakarítására, ennek felhalmozódására vezethető vissza. Ha a vagyont adóztatják, a múltban elért jövedelem többszöri adóztatása következik be. Duplán, sőt többszörösen adóztatnák a megtakarításokat. Könnyű belátni, hogy az ilyen adózási rendszer nem segíti a gazdasági növekedést, mert rontja a megtakarítási hajlandóságot.¹¹

Külön gond, hogy nehéz, szinte megoldhatatlan feladat a vagyon nagyságának felbecsülése, és ennek az adóhatóság általi ellenőrzése. A vagyon jelentős hányada nem "látható" és alig értékelhető, főként, ha ez műkincsekben, ékszerekben, értékes gyűjteményekben testesül meg. Rendkívül bizonytalanná válna az adóalap nagysága, és vele az államháztartás bevételeinek alakulása. A vagyon adóztatása inkább a jövedelemalapú adózás kiegészítője lehet, olyan esetekben, amikor bizonyos vagyontárgyak, például ingatlanok létezése bizonyított, de tulajdonosának sikerül jövedelmének jelentős részét kivonni az adózás alól. Indokolt lehet alkalmazása a fejlődő országokban, ahol a statisztikai és adóügyi apparátus, és általában az intézményrendszer fejletlensége miatt, a jövedelmek rendszeres és hatékony adóztatására nincsen mód. A jövedelemalapú vagy a fogyasztásalapú adózásra kell tehát támaszkodni a fejlett és közepesen fejlett gazdaságokban; ami pedig a megtakarítások alakulását illeti, annak növelését kétségkívül jobban szolgálja a fogyasztásalapú adóztatás.

Függetlenül attól, hogy mi az adók kivetésének alapja, a háztartások által fizetett adók forrása a személyi jövedelem. E személyi jövedelmekből fizetett adók hatása a megtakarítások alakulására a növekedési potenciál szempontjából nagyrészt annak arányában jelentős, hogy mekkora az összes megtakarításon belül a háztartási szektor megtakarításainak súlya. Az országok túlnyomó részében *nem* ez a meghatározó megtakarítási forma,

¹¹ Vannak azonban más, sőt ezzel ellentétes vélemények is. Példa erre a saját tulajdonú lakások úgynevezett "számított bérének" (imputed rent) javasolt bevonása az adóalapba. A gondolat lényege, hogy a lakás tulajdonosa így tulajdonképpen a piaci lakbérnek megfelelő jövedelemhez jut, hiszen a lakás után nem kell lakbért fizetnie, ennek "szolgáltatását" viszont élvezzi. Mint lakástulajdonosnak ennyivel nagyobb a jövedelme. Ha ezt a jövedelemadó-alapba bevonnák, más adókat lehetne csökkenteni, vagy megszüntetni. A vállalati jövedelemadó lényeges csökkentése válna például lehetővé, és ez a vállalati megtakarítások és beruházások növelésére, és a gazdasági növekedés gyorsulására vezetne. Egyes becslések szerint, így igen nagy növekedési tartalékok volnának felszabadíthatók és kihasználhatók. (Jorgenson, D. W. – Kun-Yuon Yun 2001; Ladd, H. F. 1973.)

ha az országos szintű bruttó megtakarítások nagyságát és arányának alakulását vizsgáljuk. Ezeken belül a legnagyobb arányt a vállalati megtakarítások érik el, ezek adják a bruttó megtakarításoknak rendszerint jóval több, mint 50%-át, nem ritkán 70-80%-át is. Ez azt jelenti: az összes megtakarítási rátának 1 százalékpontos növelése kisebb erőfeszítéssel érhető el a vállalati szektor megtakarításainak ösztönzésével, mint például a személyi jövedelmekből származó megtakarításokat érintő adópolitikával.

A vállalati szektor megtakarítása és adóztatás

A vállalati szektor profitja lényeges mértékben elmarad a bérek és fizetések és egyéb személyes jövedelmek összege mögött, ennek ellenére a vállalati megtakarítások nagysága, és ennek a GDP-hez viszonyított aránya a háztartások megtakarításáét jóval meghaladja. Nemcsak azért, mert a vállalati megtakarítások tartalmazzák az amortizációs alapot, hanem azért is, mert a vállalati nettó – adók levonása utáni – profit legnagyobb hányada megtakarítás, nem kerül fogyasztásra. Az USA-ban például a vállalati megtakarítások összege a személyes jövedelmekből levezethető megtakarításokét közel négyszeresen múlja felül (Musgrave, R. A. – Musgrave, P. G. 1987).¹² Ezért külön figyelmet érdemel, hogy ösztönözheti-e a gazdaságpolitika a vállalati megtakarítások növekedését.

Az adózás a vállalati megtakarításoknak is az egyik fontos befolyásoló tényezője. Ahhoz azonban, hogy megítélhető legyen, hogyan segítheti az adózás legjobban a vállalati megtakarítások növekedését, tudni kell: átháríthatják-e a vállalatok a kiszabott adókat a fogyasztókra, amikor eladnak, és a termelési tényezőkre, amikor vásárolnak. Ha igen, akkor a vállalatokra kivetett adók, és/vagy azok növelése a vállalati szektor megtakarítási hajlandóságát nem érintheti jelentősebben. Ha pedig nem háríthatók át, akkor az adók csökkentése a vállalati szektor egészében a megtakarítások növelésére vezethet.¹³ Ez a vállalatokra nézve legalábbis akkor igaz, ha nettó megtakarításaik alakulását, tehát ezeknek amortizációs alap nélküli nagyságát vizsgáljuk.

A kérdés könnyen megválaszolható, ha először tökéletes versenyt tételezünk fel. Ekkor az ár a vállalatok számára adottság. Ezért az adó áremelés útján nem hárítható át. A bér sem nyomható le, mert a bérezés terén is verseny van a vállalatok között. Ilyenkor tehát a vállalatokra kivetett adók csökkentése segíti megtakarításaik növelését.

A végeredményt tekintve hasonló a helyzet a monopolista verseny körülményei között. Mindenekelőtt akkor, ha a tiszta monopólium esetét vizsgáljuk, és a monopólium célja a profit maximálása. Ekkor ugyanis az áremeléssel a profit növelésének lehetőségét a monopólium már kimerítette. Az adó bevezetése vagy növelése nem érinti a határbevétel és a határköltség nagyságát, és, ha ezek egyenlők egymással, az adó csakis a profitból való levonás lehet.

Más a helyzet azonban, ha a cél nem a profit maximálása, hanem például a piaci részesedésnek, és ezzel kapcsolatban az eladások mennyiségének a növelése. Ekkor az adó

¹² A közel négyszeres arány úgy jön ki, hogy figyelembe vesszük a nem részvénytársasági formában működő vállalatok megtakarításait is. Ezt így is kell tenni.

¹³ A vállalati jövedelmek adóztatása bonyolult probléma. Egyáltalán: helyes-e, hogy a részvénytárságok profitját kétszer is adóztatják. Egyszer úgy, hogy vállalati profitadó terheli, másodszer úgy, hogy a részvénytárságok által fizetett osztalékokat külön is adóztatják. Ez a közgazdászok többsége szerint torzítja a tőkeallokációt, mert így érdemesebb a nem részvénytársasági formában működő vállalatokba tőkét investálni. Ezekkel a kérdésekkel sok tanulmány foglalkozik (Gravelle, J. 1994; Stiglitz, J. E. 1976, 2000; Mintz, J. 1995).

legalábbis részben történő áthárításának már megvan a lehetősége.¹⁴ Ebben az esetben ugyanis az ár nem éri el a maximális profit realizálását lehetővé tevő szintet, annál csakis kisebb lehet, így több áru adható el ugyan, de közben kevesebb lesz a realizálható profit. Ha *erre a profitra* vetnek ki adót, a realizálható profit még kisebb lesz.

A profitmotívum azonban sohasem marad ki *teljesen* a monopólium tevékenységét vezérlő törekvések közül. Ilyenkor az adó miatt kisebb a nettó profit, ezért a profit növelésére irányuló törekvés mégis előtérbe kerülhet. Annál inkább, minél nagyobb a profitadó százaléka. Ha most a monopólium emeli az árat, hogy profitját a korábban elért szinthez legalább közelítse, ez, rugalmatlan kereslet mellett, a kivetett adó legalább részben történő áthárításával egyértelmű.

Külön probléma az oligopólium esete, és éppen az oligopolista viszonyok jellemzőek a modern piacgazdaságra. Itt a vállalatok egymáshoz való igazodása figyelhető meg. Ha az ár- és kínálati magatartást vezérlő vállalat profitmaximálásra törekszik, a következtetés hasonló a tiszta monopólium esetéhez. A vállalati adóteher áthárításának ilyenkor sincs lehetősége, ez mindaddig igaz, amíg az egyes vállalatok követik a profitmaximáló monopólium árpolitikáját. De, ha ez az alkalmazkodás hosszabb vagy rövidebb időn át nem történik meg, nagyobb a valószínűsége a rájuk kivetett adó részben történő áthárításának.

Mindent összevetve megállapítható: többnyire nem lehet sikeres a vállalatot terhelő jövedelemadó áthárítása. Ha ez lehetséges is, inkább csak részlegesen valósítható meg. Ez igaz, ha erőteljes a vállalatok közti verseny, és többnyire igaz akkor is, ha monopolista versenyről van szó. Ebből az következik: a vállalati szektor megtakarítási hajlandóságát a gazdaságpolitika úgy ösztönözheti, ha a vállalati profitadó kulcsa mérsékelt. A vállalatnál visszatartott profit rendeltetése ugyanis a beruházás, az adózás után megmaradó, a vállalatból kivett profitra pedig – ami a részvénytársaságoknál osztalék formájában jelentkezik – nagyjából a nagy megtakarítási hajlandóság jellemző. (Erről már lényegében szó volt a személyes jövedelmekkel kapcsolatban).

A profitadó tehát szükségképpen csökkenti a vállalati szektor megtakarítását. Az pedig a megtakarítások alakulása szempontjából eleve rossz megoldás, ha a személyi jövedelemadó mintájára a vállalati profitot is progresszív kulcsokkal adóztatják.¹⁵

¹⁴ A monopolista profit maximuma annál a termelési és kínálati szintnél érhető el, ahol a határkölség nagysága éppen megegyezik a határbevétellel. Ennél nagyobb termelés, illetve eladott árumennyiség esetén az elért árszint kisebb, a határkölség pedig nagyobb, mint a határbevétel. Közvetlenül ez utóbbi miatt kisebb lesz a realizált profit nagysága is. Ha az adó, illetve ennek növelése miatt a monopólium az áremelés mellett dönt, csökkenti termelését és kínálatát. A határkölség és a határbevétel közti különbség ilyenkor szűkül, miközben az ár magasabb szintre emelkedhet. Ez utóbbi fontos a monopólium számára, és természetesen az, hogy a kereslet ne csökkenjen arányosan az ár emelésével. Ezzel a monopólium eleve számolhat, hiszen a monopolista árképzésnek egyik előfeltétele a kereslet rugalmatlansága az árváltozással szemben. Mivel a piacszerzés mint vezérelv, mindig feltételezi az ár viszonylag kisebb szintjét és azt, hogy ilyenkor a határkölség meghaladja a határbevételt, a nagyobb piacot a maximális profittal szemben korábban preferáló monopóliumnak módja van az adóteher növekedésének részbeni áthárítására.

¹⁵ Ennek az állításnak mintha ellentmondana a kaleckiánus profitemélet. E szerint, a profit mindenképpen annyi, amennyi a beruházás és a tőkés személyes fogyasztás. Mivel pedig a beruházás tulajdonképpen megtakarítás, a vállalatokra kivetett adó a megtakarítást nem változtathatja. A munkabér ebben a megvilágításban maradékérték, vagyis akkora lesz a bér, amekkora jövedelem marad a beruházás és a tőkés fogyasztás, valamint a profitadó kifizetése után. Úgy tűnik, mintha az adót mindenképpen a bérből élők viselnék, mintha a profitadó nem vezetne a vállalati szektor megtakarításának csökkenésére. Ez azonban a kaleckiánus profiteméletből sem következik. Az, hogy mekkora lesz a profit, nagyon sok mikro gazdasági szinten végrehajtott döntés következménye. Az egyes vállalat nem tudhatja, hogy az árbevételben a fizetett adó megtérül-e számára. Még a monopólium sem mehet biztosra. Ha nagyobb az adó, a vállalat a beruházásaiban és általában a költségeiben óvatosabb lesz. Mivel sokan így tesznek, a nagyobb adóteher kisebb realizált profittal jár. De, ezzel együtt kisebb a megtakarítás is. E témához kapcsolódó sok fontos összefüggés ismerhető meg Erdős Péter könyvéből (Erdős 1976).

Az amerikai gazdaságban végzett empirikus vizsgálatok azt valószínűsítik, hogy a részvénytársaságok profitjára kivetett adódollár mintegy 50–75 centtel csökkenti e társaságok megtakarítását, az adócsökkentés pedig ilyen arányban növeli azt. Vagyis a vállalati megtakarítások érzékenysége az adóterhek változására messze felülmúlja a személyes jövedelmeknél tapasztalható mértéket.¹⁶

Az, hogy a vállalati jövedelemadó-kulcs a vállalati profitot milyen mértékben terheli, nemcsak ezen adókulcs nagyságától függ. Sőt, nem is mindig elsősorban ettől. Nagyon sok múlik ugyanis a könyvelésben elszámolt amortizációtól, és ezzel együtt attól, hogy megegyezik-e a könyv szerint kimutatott vállalati profit nagysága a tényleggel. Ha az előbbi jóval nagyobb, mint az utóbbi, a hatás a nettó profit valóságos nagyságára és a megtakarításra ugyanaz, mint a jelentősen nagyobb adókulcsnak. Az ellenkező esetben fordított a helyzet, a következmény ugyanaz, mint, mikor az adókulcs alacsony. Ez azt jelenti: ha a könyv szerinti profit a valóságos profit fölé emelkedik, a vállalatok megtakarításai csökkennek, az ellenkező esetben pedig növekednek.

A gazdaságpolitikának sok köze van ahhoz, hogy a könyvszerinti és a valóságos profit egymáshoz viszonyított nagysága hogyan alakul. A megtakarításokat ösztönző, így a növekedési potenciált áttételeken keresztül javító gazdaságpolitikával szemben a minimális követelmény: ne engedje, hogy a könyvszerinti profit a valóságos fölé emelkedjen.

Az állótőkeelemek leírasi idejét az állam szabályozza éppen annak érdekében, hogy az elszámolt és a tényleges profit közötti eltérés ne lehessen túl nagy. Elvileg a leírasi kulcs nagyságának igazodnia kell az állótőkeelemek hasznos működési időtartamához. Ezért használhatóságuk idejétől függően a leírasi kulcsoknak különbözőeknek kell lenniük: a komputereknek, gépkocsiknak rövid használati időt és magas leírasi kulcsot kell megszabni, a gépi berendezéseknek hosszabb időt és alacsonyabb amortizációs kulcsot, az épületeknek pedig hosszú időtartamot és még alacsonyabb leírasi kulcsot.

A szabályozásnak sokféle változata van. A törvényes kereteken belül az egyes országok eltérő mértékű szabadságot adnak a vállalatoknak a leírasi gyakorlatban, eltérő a szabályozás részletezettsége, a szabályozásban országonként különböző mértékben jut érvényre az a gazdaságpolitikai törekvés, hogy a leírasi gyakorlat segítse a vállalati megtakarítások és beruházások növekedését. Megállapítható, hogy az általánosan érvényesülő tendencia a törvényesen megengedett leírasi idő csökkenése, és – főként a II. világháborút követő időszakban – ezen túlmenően is megfigyelhető a vállalati megtakarítások és beruházások ösztönzésére irányuló törekvés.

Ez részben azzal függ össze, hogy a háborút követően felgyorsult a technikai fejlődés. Az is szerepet játszott, hogy rendkívül nehéz meghatározni, mennyi ideig tarthat a különböző állótőkéek gazdaságos működése. Ha a gazdaságpolitika növekedésorientált, kisebb hibát követ el, amikor a leírasi időt rövidebbre irányozza elő, mint amikor a gazdaságilag indokoltnál hosszabb időt szab meg. A technikai fejlődésnek nehezen előreláthatók a következményei, részben ez magyarázza a gyorsított leírasi gyakoribb engedélyezését, noha ennek vannak nemkívánatos hatásai.

¹⁶ „Empirikus vizsgálatok azt sugalmazzák, hogy a részvénytársasági adódollár rövid időszakos hatása a részvénytársaságok megtakarítására mintegy 75%-os, míg a hosszú időszakos hatás 50 százalék nagyságrendű lehet. A részvénytársasági adódollár megtakarítási hatása így lényegesen a legtöbb egyéb adó felett lehet. Ezért a növekedés gyorsítására törekvő politika a vállalati profit adóztatásának korlátozását követeli meg.” (Musgrave, R. A. – Musgrave, P. B. 1987:662)

Mindent összevetve, a leírási gyakorlat szabályozásának van olyan jelentősége, mint a nyereségadókulcsok állami szabályozásának. Ez azért is így van, mert a közepesen fejlett országokban és a vezető országok gazdaságában a vállalati beruházási források nagyobb hányadát adja az amortizációs leírás. Hozzá kell azonban mindehhez tenni: ha nem terhelné a vállalatokat nyereségadó, az amortizációs leírás jelentősége is más volna. Ekkor például a túl alacsony kulcsú amortizáció inkább csak a vállalati árkalkuláción keresztül korlátozná a vállalati beruházási forrásokat.

A vállalati megtakarítások alakulásában külön jelentősége van az *inflációs áremelkedésnek*. És mert az infláció nagymértékben a gazdaságpolitika függvénye, újfent a gazdaságpolitika és a növekedési potenciál közötti közvetett összefüggéssel van dolgunk. Mindjárt leszögezhető, hogy a megtakarítások oldaláról nézve is igaz a tétel: a *stabilitást szorgalmazó gazdaságpolitika* (itt a *stabil árszínvonalat biztosító politika*) segítheti a tartósan dinamikus gazdasági növekedést.

A probléma azzal kapcsolatos, hogy az amortizációs leírás az állótőkeelemek beszerzési értékéhez kötött, ezért a leírás infláció idején nem fedezheti az esedékes pótlást. Ez esetben a leírás a pótlás értékénél kisebb, a kimutatott profit pedig a valóságoshoz képest nagyobb. Ennek megfelelően a vállalati profitadó tényleges kulcsa meghaladja a hivatalos adókulcsot, vagyis az infláció növeli az adóterhet. Ez annál nagyobb gond, minél gyorsabb az infláció, és minél hosszabb élettartamúak az állótőkék. Ha csupán az inflációt és a különböző állótőkeelemek élettartamát vesszük figyelembe, elsősorban az épületekbe fektetett tőke miatt haladja meg az effektív adóráta a hivatalosat, a gépi berendezésekkel kapcsolatosan a torzítás, felfelé, már kisebb mértékű. Mivel az épületek élettartama hosszú, a régen végrehajtott épület-beruházások alapján számított amortizáció alig csökkenti az adóalapul szolgáló könyvszerinti profitot, a tartós és/vagy gyors infláció miatt. Ha nagy az épületek aránya az állótőkén belül, az infláció miatt az effektív adókulcs jóval meghaladhatja a hivatalosat.

A gépi berendezések effektív adóztatását az infláció kisebb mértékben növeli. Jóval rövidebb az élettartamuk, mint az épületeké. Ha az infláció idején a gyorsított leírás is megengedett, továbbá, ha beruházási adóhitelre is lehet támaszkodni, a gépi berendezések effektív adókulcsa a legkülönbözőbb mértékű lehet, attól is függően, hogy az így nyújtott adókedvezmények milyen mértékűek. Az is előfordulhat, hogy a gépi berendezések effektív adókulcsa negatív. Ezzel együtt a tényleges adóteher nagyon eltérően alakulhat annak függvényében, hogy mekkora a nominális leírási kulcs, milyen az alkalmazott leírási rendszer, van-e beruházási adókedvezmény, milyen ütemű és mennyire tartós az infláció, végül milyen hosszú az állótőkék élettartama. Ezeket az összefüggéseket a gyakorlatban is nyomon lehet követni.

Az 1960-as évek végétől kezdve a fejlett országok gazdaságában az infláció erőteljesen felgyorsult. Ezzel együtt megfigyelhető volt a tényleges (effektív) adókulcs megnövekedése a hivatalos adókulcs fölé az épületekbe fektetett tőke esetében. Erre számítva az USA-ban az effektív adókulcs meghaladta a hivatalosat mindaddig, amíg az inflációs ráta jelentős esése be nem következett. Nem így történt a gépi berendezések esetében. Nemcsak azért, mert ezek sokkal rövidebb élettartamúak, hanem, mert a beruházási adóhitel és a gyorsított leírások engedélyezése a tényleges adóterhet leszorította, ami időnként még kisebb is lett, mint amekkora a hivatalos adókulcsból levezethető volt.¹⁷

¹⁷ Robertson, J. – Hulten, C. 1982; Auerbach, A.J. – Jorgenson, D.W. 1980.

A bonyodalmat az infláció okozza. Az alkalmazott gazdaságpolitikai intézkedések az adóteher így bekövetkező növekedését mérséklék. A tényleges adóterhet mérséklő eszközök alkalmazása a megtakarításokra kedvező hatású. E hatás azonban nem ellentmondás nélküli. Az infláció a különböző állótőkeelemek adótehervonzatát össze-vissza szórja. Ez is befolyásolja a beruházások szerkezetét, és nem feltétlenül a helyes irányban. A gépi és épület-beruházások egymás közti aránya, sőt a gépi beruházásokon belüli arányok sem lehetnek függetlenek a hozzájuk kapcsolódó adóteher mértékétől. És itt tudni kell: a gépi berendezések leírási időtartamai között is lehetnek különbségek. Ha a beruházási arányok függenek attól is, hogy éppen mekkora mértékű a megtakarítható adó, és nemcsak attól, hogy mekkora a beruházások tényleges költsége, továbbá mi a piac és a termelési-technikai összefüggések által megkívánt szerkezet, ez nem tesz jót a gazdasági hatékonyságnak. Az igazi, a gazdasági növekedést és a hatékonyságot is segítő megoldás tehát a minél stabilabb árszínvonal fenntartása.¹⁸

Az államháztartás szerepe a megtakarítások alakításában

Az imént tárgyaltak azonnal kapcsolhatók az államháztartásnak a megtakarítások alakításában betöltött szerepéhez. Korábban, már szóltunk arról, hogy a belső megtakarítások egy részét az állami megtakarítások adják. Most, első megközelítésben, az államháztartás megtakarításait mint bevételeinek és kiadásainak különbségét fogalmazzuk meg. A bevételi oldalon az adó-, illeték- és vámbevételeket, a jegybank nyereségbefizetését és a kamatbevételeket vesszük alapul, a kiadási oldalon pedig az áru- és szolgáltatásvásárlásokkal, a transzferkifizetésekkel és a kamatkiadásokkal számolunk. Az inflációs áremelkedéstől egyelőre eltekintünk, ezért csak *reálkamattal* kalkulálunk. Sem a bevételi, sem a kiadási oldalon nem számolunk a tőkemozgással, vagyis az állam hitelfelvétele, vagy az állami adósságtörlesztés, továbbá az állami hitelnyújtás nem kerül bele a számításba.¹⁹ Ha így vizsgáljuk az államháztartás bevételeit és kiadásait, és eltekintünk az állam által finanszírozott beruházásoktól, az államháztartás megtakarítása egyenlő a *bevételek többletével a kiadások felett*. Ha pedig a kiadások összege a nagyobb, nincs állami megtakarítás, sőt az állam privát megtakarítást használ fel. Angolszász fogalomhasználattal, ez a *dissaving* esete az államháztartáson belül.

¹⁸ Bizonyos értelemben azonban az infláció eszköze is lehet a megtakarítások növelésének. Ez a "kényszer-megtakarítás" esete. Az inflációs áremelkedés sokféle konkrét tényező hatására bontakozhat ki. Most csak azt az esetet nézzük, amikor a szándékolt beruházások meghaladják a megtakarításokat. Ez történhet például akkor, amikor az állam és a vállalatok, a megtakarítások szabta határon túlhaladva, növelik beruházási kiadásukat. Az aggregált kereslet így kibontakozó, vagyis túl gyors emelkedése következtében az egyensúlyi állapot adott árszinten nem tartható fenn, infláció bontakozik ki. Ekkor a reálbérek növekedésének legalábbis le kell lassulnia, a bérek aránya a jövedelmeken belül csökken. Emiatt a bérből élők fogyasztásának hányada is csökken. De, mert az aggregált kereslet gyorsan nő, a profit aránya csak növekvő lehet. Mindezzel együtt az országos szintű megtakarítási hányad növekvő, éppen a bérből élők fogyasztási hányadának csökkenése miatt. Most azonban a megtakarítás nem azoknál jelentkezik, akik fogyasztásukat – kényszerűen – csökkentették, hanem a vállalatoknál. Ezek profitja nő, hiszen a legalábbis lassabban növekvő reálbér kedvező a költségeik alakulása számára. Az inflációval együtt létrejövő megtakarítás kényszerjellegű, mert a bérből élőknek nem szándékuk a fogyasztás visszatartása, hogy megtakarításukat növeljék. Ugyanakkor ez a megtakarítás nem mint saját megtakarításuk, hanem a vállalati szektor nagyobb profitjaként jelentkezik. Mivel az infláció a gazdaságban súlyos zavarokat okoz, az inflációra támaszkodó kényszermegtakarítás a növekedés ösztönzésében csak ellentmondásosan és nem is mindig alkalmazható. A kényszermegtakarítás már régen megragadta az elméleti közgazdászok figyelmét, jó áttekintést ad erről Heller Farkas (2001:374–384).

¹⁹ Mindez lényegében a **GFS-rendszernek** felel meg, ami a Nemzetközi Valutaalap által kidolgozott kormányzati pénzügyi statisztikai rendszer. A megengedés nem teljesen pontos.

Ennek alapján a következőt kell mondani: lehet ugyan, hogy a vállalati megtakarításokat ösztönző adóügyi intézkedések növelik a vállalatok megtakarítási hajlandóságát, de az adókedvezmények, a nyílt vagy burkolt adócsökkentés csökkentik az államháztartás bevételeit. Ilyenkor, ha adottak a kiadásai, az egyensúlyi helyzete romlik, és annyival csökken az államháztartás megtakarítása, amennyivel növekszik a vállalatoké. Ekkor az országos szintű megtakarítás összege és aránya nem változik, pedig a beruházások forrása szempontjából éppen ez utóbbi a fontos.

Mégis, a vállalati és háztartási megtakarítások állami ösztönzése javíthatja az országos szintű megtakarítás arányát. Nem biztos ugyanis, hogy például a beruházási adókedvezmény az államháztartás megtakarításának csökkenésére vezet. Minden azon múlik, hogy a megtakarítások, és ezzel együtt a beruházások ösztönzése valóban hozzájárul-e a gazdasági növekedés gyorsulásához. Ha igen, a gyorsabb növekedés és a *vele járó* gyorsabban növekvő, végül is nagyobb adóbevétel kiegyenlítheti az adókönyvitések által okozott bevételkiesést. Ekkor az államháztartás megtakarításainak nem kell csökkenniük, az országos megtakarítási ráta növekedhet. Tudomásul kell azonban venni, hogy az államháztartás egyensúlyának, és az itt kialakult korábbi megtakarítások fennmaradására az államháztartás kiadásainak csökkentése nélkül, *inkább* csak akkor lehet számítani, ha a privát megtakarítások ösztönzését célzó adókedvezmények, illetve könnyítések *nem radikálisak!*

Adott kiadások mellett, és radikális adócsökkentés végrehajtása esetén ugyanis, csak kis valószínűséggel lehet elkerülni, hogy az államháztartás egyensúlya romló irányzatúvá váljék, és, hogy az országos megtakarítási ráta csökkenjen. Radikális adócsökkentésnek számít, ha a privát szektort (a háztartási és vállalati szektort) terhelő adókat átlagosan mondjuk 10 százalékponttal csökkentik. Ekkor a – tegyük fel – 40%-os átlagos adóteher 30%-ra esne. Ez abban az esetben nem rontaná az államháztartás egyensúlyát, és nem vezetne az állami megtakarítások csökkenésére, ha a gazdasági növekedés üteme *hirtelen ugrásszerűen* megemelkedne, igaz, *ezután* a növekedés maradhatna a korábbi ütemszinten. Ha például a növekedés üteme korábban évi 2% volt, az államháztartás megtakarítási rátájának csökkenése csak akkor volna elkerülhető, ha a 10 százalékpontos adócsökkentést követően a növekedés üteme 2%-ról hirtelen 33%-ra ugrana fel, vagy még ennél is nagyobbra.²⁰ Erre pedig nem lehet számítani.²¹

Egyetlen esetben volna elkerülhető a radikális adócsökkentést követő egyenlegromlás és megtakarítás csökkenés az államháztartásban: ha ez kiváltaná az adóbehajtás, valamint az adómorál gyökeres javulását, és, ha a kibúvó az adózás alól jobbára a túl magas adókulcsokra volna visszavezethető. Itt azonban nem lehet biztosra menni. A kormányzat

²⁰ Gondolni kell arra is: a kisebb adókulcs alapján befolyó államháztartási bevételből kellene fedezni a korábbi szintről változatlan ütemben növekvő kiadásokat.

²¹ Az USA-ban ez a gyakorlatban bizonyosodott be az 1981–1983-ban végrehajtott jelentős adócsökkentés után. A Reagan-adminisztráció azzal érvelt, hogy az adócsökkentés ösztönzi a termelést, valamint a kínálatot és, hogy ezek az adóbevételek növekedésével járnak. Az elképzelés nem vált be, pontosan úgy történt, ahogyan leírtuk. A növekedés várt erőteljes gyorsulása elmaradt, és a költségvetés deficitje, annak a GDP-hez viszonyított aránya, mintegy 40%-kal a korábbi szintje fölé emelkedett. De a kormányzat várákozásai indokolatlanul optimisták is voltak. A GDP-nek legalább 30%-kal kellett volna rövid időn belül megemelkednie ahhoz, hogy az adócsökkentést ne kövesse a költségvetési deficit megugrása. Ez elérhetetlen volt. Az elméleti megfontolások és a gyakorlati tapasztalatok arra engednek következtetni: az adócsökkentésnek vagy a reálisan várható növekedési ütemhez kell igazodnia, vagy az adók radikális csökkentését a költségvetési kiadások hasonló mértékű leszorításának kell kísérmie. Az utóbbi esetben is külön probléma azonban, hogy az adók csökkentését a megtakarítások milyen mértékű növekedése követheti.

túl nagy kockázatot vállal, ha a vállalt adócsökkentés mértéke nagy, és ezt nem kíséri az államháztartás kiadásainak legalábbis közel hasonló mértékű csökkentése. Ilyenkor nem kerülhető el az államháztartás deficitjének gyors és nagymértékű emelkedése. Ez a megtakarítások országos szintű esését váltaná ki, és a növekedési potenciál csökkenéséhez vezetne.²²

Más a helyzet, ha az adócsökkentést az államháztartás kiadásainak csökkentésével együtt hajtják végre. Ekkor változatlan ütemű növekedés alapján is biztosítható az államháztartás egyensúlya. Ugyanakkor a privát megtakarítások, valamint a beruházások ösztönzése, a növekedés gyorsítására és még állami bevételi többletre is vezethet. Az utóbbi újabb beruházási forrásnak számít. És éppen a kiadások csökkentésével összekapcsolt adókönyvités lehet hatásos módja a beruházások, valamint a privát megtakarítások állami ösztönzésének.

Bonyodalom azonban ekkor is jelentkezik. *Először*: a kiadások csökkentése mindig érdekekbe ütközik. Az érintetteknek közvetlenül jövedelem csökkenést, gyakran állásvesztést, a vállalatok egy részének áruforgalom-esést jelent. Sokak számára pedig a korábban élvezett ingyenes szolgáltatások összegének leszorítását vonhatja maga után. A kiadások csökkentése rendszerint tiltakozást vált ki, ezt a kormányzatok nem szívesen vállalják. Ezért hajlamosak hinni abban, hogy az adócsökkentés az egyensúly felborítása nélkül megvalósítható, a kínálatösztönző hatása miatt. *Másodszor*: kétségbe vonható, hogy a kiadások csökkentésével együtt végrehajtott adócsökkentés mindig kiváltja a megtakarítások országos szintű növekedését, és, ha ki is váltja, annak aránya jelentős is lesz.

Az adócsökkentés lehet ideiglenes és végleges. Lehet akkor is ideiglenes, ha véglegesnek szánják, hiszen ismét adónövelés következhet be. Ha időközben egyensúlyi zavar lép fel, erre később – könnyen lehet – a reakció az adóteher újabb növelése. A privát szektor ebben a vonatkozásban soha sem mehet biztosra. Emiatt a megtakarítások alakulása máris jelentősen különböző lehet.

Ha az adóterhek csökkenését ideiglenesnek ítélik a gazdasági szereplők, az országos szintű megtakarítási ráta nagy valószínűséggel növekszik, annál jobban, minél nagyobb mértékű az adócsökkentés.

Ezt a reakciót a permanens fogyasztási elmélet magyarázza. Eszerint a fogyasztás

²² Az utóbbi következtetéssel ellentétes állítást tartalmaz a "Barro – Ricardo-hipotézis", vagy más néven a "Barro – Ricardo-féle egyenértékűség tétel". Ez azt az állítást foglalja magában, hogy az adócsökkentés miatt megnövekvő államháztartási deficit, és ezzel a nagyobb államadósság nem váltja ki az országos szintű megtakarítási ráta csökkenését. Igaz ugyan, hogy az állami oldalon növekszik a "dissaving", de ezt kiegyenlíti a privát szektor megtakarításainak növekedése. A privát megtakarítók ugyanis tudják, hogy az államnak vissza kell fizetnie a felvett kölcsönöket, emiatt később növelnie kell az adókat, amit viszont a privát szektor fizet meg. Mivel pedig a privát szektorhoz tartozók fogyasztásuk időbeli kisimítására törekszenek a permanens fogyasztási elmélet értelmében, ahogy nő az állam adóssága, úgy nő a privát szektor megtakarítása, azért, hogy a később magasabb adókat meg tudják fizetni. Az állami kölcsönfelvétel csupán elhalasztja az adózást, vagyis az állam kölcsönfelvétele a jelenlegi adózással egyenértékű. Ugyanúgy csökken tehát a privát szektor fogyasztása, mintha az adóterhek növekedtek volna. Innen az egyenértékűség tétel fogalma.

A tétel sem elméleti alapon, sem a gyakorlati tapasztalatok fényében nem állja meg a helyét. Elméleti oldal: a privát szektor részéről tökéletes előrelátást tételez fel, ilyen nem létezik. Emellett, nem igaz, hogy országos szinten, akár hosszú időszakot tekintve is, az állam által felvett kölcsön visszafizetésre kerül. Az esedékes tartozások ugyanis finanszírozhatók hitelfelvétellel is. Mivel az állam nem halandó, mint az egyén, ez a gyakorlat szinte vég nélkül folytatható. Vagyis az állami hitelfelvétel nem von szükségképpen maga után a későbbi években adóemelést. Gyakorlati tapasztalat: Az 1980-as évek elején a Reagan-adminisztráció által végrehajtott adócsökkentést és az így bekövetkező államadósság-növekedést nem követte a privát szektor megtakarításainak növekedése. Az országos megtakarítási ráta csökkent. (Barro, R. 1974; Blanchard, O. 1985; Aschauer, D. 1985.)

akkor nő meg a realizált jövedelem emelkedése következtében, ha az emelkedés tartósnak tekinthető. Az ideiglenes jövedelemnövekedésre a fogyasztás nem, vagy csak rugalmatlanul reagál. Az eredmény a privát szektor megtakarítási rátájának növekedése, ami persze csak addig tart, amíg az adómérséklést vissza nem vonják. Az ilyen *átmenetileg* nagyobb megtakarítás a *növekedési potenciál* megemelkedésének nem lehet az alapja. Ehhez a megtakarítási ráta *tartósan* magasabb színvonalra szükséges. Ha viszont az adócsökkentés a privát szektor várakozásaiban tartósnak minősül, a megtakarítási ráta jelentős megemelkedése azért vonható kétségbe, mert a fogyasztás ilyenkor hamar igazodik a véglegesen nagyobbra ítélt jövedelemhez.

Ugyanazzal a problémával kerülünk itt szembe, amire hivatkoztunk a fejlett országok megtakarítási rátájával, vagy a növekedési folyamatot kísérő nagyjából stabil megtakarítási rátával kapcsolatban. A fokozatosan növekvő jövedelemhez rugalmasan igazodik a fogyasztás, ugyanígy a nem átmenetinek tekintett nagyobb jövedelemhez is. A tartósan ítélt kisebb adóteherhez tartozó nagyobb nettó jövedelem biztos jövedelem, ezért tartósan nagyobb megtakarítási ráta végleges adócsökkentés esetén sem várható.

Lehet, és kell is a következtetéseken finomítani. A végleges adócsökkentést sem ítéli kezdettől fogva mindig biztosnak a gazdaság. Ekkor az adócsökkentést követően a megtakarítási ráta nő, ám ez később csökkenő irányzatú. Talán később is *valamivel* magasabb marad a megtakarítási hajlandóság. De a realitások gondos számbavétele mellett szól, hogy a gazdaságpolitika az adózáson keresztül sem tud meghatározó befolyást gyakorolni a privát szektor megtakarításaira. Az egyes országok között tapasztalható szignifikáns eltérések a megtakarítási ráta országos színvonalában nem egyszerűen a gazdaságpolitika eltéréseinek következményei.²³

Az államháztartás megtakarításainak összege és aránya azonban szinte sohasem egyenlő az államháztartás kimutatott egyenlegével. Eltekintve attól, hogy ez az egyenleg egymástól különböző elszámolási rendszerekben mutatható ki, és ettől függően a nagysága és aránya más és más lehet, azt kell tudni: maga a kiadási oldal is tartalmaz megtakarítást. Az államháztartásból finanszírozott beruházási kiadás is megtakarítás, hiszen a beruházás nem fogyasztás. A megtakarítás mindig a GDP-nek azzal a részével egyenlő, ami nem kerül fogyasztásra. Az állam közvetlen hozzájárulása tehát az országos szintű megtakarításhoz nem bevételeinek és kiadásainak különbségével mérhető, ehhez mindig hozzá kell adni az állam által finanszírozott beruházások értékét. Eszerint, az állam akkor is megtakarítható lehet, ha az államháztartás deficitese, vagy hozzájárulása a megtakarításokhoz jóval nagyobb lehet, mint amekkora bevételeinek és kiadásainak pozitív egyenlege.

²³ Kohn, M. az országos szinten mutatkozó eltéréseket a következőkkel kísérli megmagyarázni: 1.) A népesség kormegoszlása. Ha a nyugdíjasok arányszáma alacsony, mert a lakosság átlagos életkora a hosszú várható élettartam mellett is alacsony, magasabb a megtakarítási ráta. Ekkor viszonylag nagy lehet azok aránya, akik megtakarítanak, azokhoz képest, akik éppen felélik megtakarításaikat. 2.) A törekvés az örökhagyásra. Ekkor ugyanis az idősek nem igyekeznek felélni az életük folyamán felhalmozott megtakarításaikat. 3.) A pénzügyi piacok hatékonysága. Nagyobb az egyének megtakarítási hajlandósága akkor, ha stabil és jól kiépült a bankrendszer, ha ez biztos pénzügyi befektetést ígér, mint amikor a pénzügyi rendszer elmaradottabb. Ez az előbbi két ponttal együtt már többlet-megtakarítással járhat. 4.) A bankok hitelezési hajlandósága. Ha a hitelek felvétele könnyű, könnyebb, mint más országokban, a lakosság nettó megtakarítási rátája alacsonyabb, ellenkező esetben magasabb. 5.) A tőkepiac fejlettsége, a befektetési lehetőségek változatossága, és ugyanakkor a befektetések biztonságának foka. Ez ugyancsak az első két ponttal együtt országos szintű, és véglegesen nagyobb megtakarítási rátával jár. A felsoroltak csak részben függenek a gazdaságpolitikától, ami azt jelenti: a gazdaságpolitika befolyásolja ugyan a privát szektor megtakarítási rátáját, de egészében nem határozza meg. (Kohn, M. 2003.)

Még egy nagyon lényeges bonyolító tényezőt kell figyelembe venni. Az államháztartás egyenlegét befolyásolja az infláció is. Különösen a gyors vagy viszonylag gyors infláció. Ennek főként két különböző egyenleget változtató hatásával kell számolni. Az egyik a seigniorage nagyságát befolyásoló inflációs hatás, amely az államháztartás bevételeit növeli, és ezzel annak egyenlegét javítja. Ez az állami megtakarítás nagyságát ténylegesen befolyásoló tényező. Ha az infláció gyorsul, az államháztartás seigniorage jövedelme is nő, bár nem pontosan olyan arányban, amilyenben az infláció gyorsul. A másik az inflációnak a nominális kamatlábra gyakorolt hatásával, és így az állam kamatbevételeivel és kamatkiadásával kapcsolatos.

A seigniorage tartalmával itt nem foglalkozhatunk. Ez a jegybanknak a készpénzteremtés monopóliumával kapcsolatos jövedelme, ami nominálisan és reálértékben is nagyobb, ha az infláció gyors. Ha az infláció semmilyen más módon nem hatna az államháztartás egyenlegére, azt mondhatnánk: az infláció mindig javítja az egyenleget, és ennyiben mindig kedvező hatása az államháztartás megtakarításainak alakulására. A valóságban, szinte kivétel nélkül minden országban van az inflációnak az egyenlegre ellentétes hatása is. Ez azért igaz, mert majdnem mindegyik országban létezik államadósság, és ennek összege rendszerint jóval meghaladja az államháztartás esetleges követeléseinek nagyságát. Az állam többnyire nettó adóssághalmozó. Éppen ezért az államháztartás, ezen belül főként a központi költségvetés nettó kamatfizető.

Ha nincs infláció, a kamattényezőre itt nem kellene szót vesztegetni. A kamatkiadás lényegében ugyanolyan természetű kiadási tétel volna, mint amilyenek az állam egyéb kiadásai. Inflációval együtt az összefüggések bonyolultabbá válnak. A kamat már nemcsak reálkamat. Egy része az inflációs áremelkedésből származó veszteséget kompenzálja. Maga az állam adóssága az infláció miatt veszít értékéből, ezt egyenlíti ki az infláció miatt nagyobb nominális kamat "inflációs kamatrésze". És ez, kétszámjegyű infláció esetén összegét tekintve jóval nagyobb, mint a reálkamat-rész. Ha ugyanakkor nagyarányú az állam adóssága, az inflációs kamatfizetés lehet a kiadások egyik legjelentősebb része. Emiatt az államháztartás deficitje a GDP-hez viszonyítva sokkal nagyobb lehet az általában tapasztalható 1-2%-nál, akár 5-10%-os arányt is elérhet.

Lehet-e ezt az infláció miatt kialakuló deficitet negatív megtakarításnak, *dissaving-nek* tekinteni, mondhatjuk-e, hogy az állam ilyen arányban megtakarítást használ fel? Semmiképpen sem. Ezért azt is mondanunk kell: ez újabb ok arra, hogy az államháztartás egyenlegét ne azonosítsuk az állam megtakarításaival. Ha gyors az infláció, és ugyanakkor tekintélyes mértékű az állam nettó adóssághalmozása, az államháztartás egyenlegéhez képest sokkal kedvezőbb lehet az állam megtakarítási pozíciója 1.) az állami finanszírozású beruházások miatt, 2.) az inflációs kamatfizetés se nem jövedelemfelhasználás, se nem jövedelemforrás, így nem tekinthető megtakarítás csökkentő tételnek sem az államháztartás részéről. Egyebek között ez is indokolja, hogy nem egy, hanem három különböző államháztartás-egyenleget különböztessünk meg.²⁴ E három közül az államháztartás

²⁴ A háromféle egyenleg az államháztartásban: 1.) **Elsődleges egyenleg.** Itt a bevételek és kiadások számbavételénél nincsenek figyelembe véve a kamatbevételek és kiadások. 2.) **Operációs egyenleg.** Az inflációs rátával korrigált kamatbevételeket és kiadásokat is tartalmazza, vagyis a reálkamatokat. Ezt "inflációs szűrt" egyenlegnek is szokták nevezni. 3.) **Teljes egyenleg.** Tartalmazza a nominális kamatbevételeket és kiadásokat is, függetlenül attól, hogy mekkora az inflációs ráta, mekkora a reálkamatláb, és, hogy a kamattételeknek mi a szerepük a megtakarítások alakulásában. Ezért a teljes egyenleg gyors infláció esetén merőben hamis képet adhat arról, hogy mekkora az államháztartás megtakarítása.

megtakarításának nagyságát és arányát az operacionális egyenlegből kiindulva határozhatjuk meg, ami csak az inflációval korrigált kamategyenleget foglalja magában az összes többi bevétel és kiadás egyenlegén kívül.

Az inflációs kamatbevétel és kiadás azért nem megtakarítást befolyásoló tétel, mert a megtakarítás – ha nem az amortizációról van szó – mindig *jövedelem* megtakarítása. Ha az állam inflációt kompenzáló kamatot fizet adósságát képviselő állami értékpapírok tulajdonosai számára, ez a kamat nem lehet számukra jövedelem, hiszen ez csupán az értékpapírok értékvesztését egyenlíti ki. A jövedelem, fogyasztás hiányában mindig vagyonnövekedést okoz, de az értékpapírok tulajdonosainak vagyona e kamatbevétellel együtt semmivel sem nő. Megfordítva, e kamatfizetés az államháztartás számára nem okoz vagyonsökkenést, mert amennyi e fizetett kamat összege, annyival csökken tartozásának reálértéke.

A bevételi oldallal kapcsolatban ugyanezt mondhatjuk el. Ha az állam hitelt nyújtott, infláció esetén inflációt kompenzáló kamatbevételben is részesül. Ez számára nem jövedelem, mert csupán követelése reálértékének csökkenését egyenlíti ki. És nem veszteség az államnak ezt a kamatot fizető adósok számára sem, hiszen ugyanennyivel csökken az ő tartozásuk reálértéke az állammal szemben. Mivel az inflációs kamat semmilyen vonatkozásban sem jövedelem, az állam inflációs kamatbevételeinek és kiadásainak egyenlege sem megtakarítás, sem *dissaving* nem lehet. Csak a reálkamat-bevételek és -kiadások egyenlege minősülhet ennek. Ezért, ha meg kell állapítani, mennyivel járul hozzá az államháztartás az országos szintű megtakarításhoz, venni kell az “inflációs szűrt” operacionális egyenleget, és ehhez hozzá kell adni az államháztartás által finanszírozott beruházások összegét. Az így kapott érték rendszerint gyökeresen eltér az összes, vagyis az inflációs kamatbevételt és kiadást tartalmazó teljes egyenleg értékétől, még az előjelek is különbözhetnek egymástól.²⁵

Fontos az államháztartás megtakarításainak alakulását dinamikájában is nyomon követni. Lehet, hogy adott időpontban az államháztartás megtakarítása mindent figyelembe véve negatív. Mégis, lehetséges, hogy erre az időre az állam javította megtakarítási pozícióját: akkor, ha az államháztartásban a *dissaving* értéke csökkent. Ez éppen olyan fontos lehet az országos megtakarítási ráta alakulása számára, mint a pozitív előjelű állami megtakarítás növekedése. Ha például az egyébként negatív előjelű operacionális egyenleg számértéke csökken, ez az államháztartás megtakarítási pozícióját ugyanebben a mértékben javítja.

A fejlett országokban az államháztartás bevételeinek és kiadásainak aránya a GDP-hez képest többnyire 30–40% között mozog. Tényleges megtakarítása lehet negatív előjelű, de elérhet 5% feletti pozitív értéket is. Ez arra hívja fel a figyelmet, hogy a megtakarítás arányát tekintve, időben nagyobbak lehetnek a változások, mint a háztartások vagy a vál-

²⁵ Az inflációs kamat bizonyos értelemben befolyásolja az államháztartás megtakarításainak nagyságát a *seigniorage* alakításán keresztül. Például kétjegyű infláció esetén a *seigniorage* nagysága még a fejlett országok gazdaságában is elérheti a GDP 1-2%-át. Ebben az esetben ennek meghatározó része az inflációs kamatfizetésen alapul. Maga a *seigniorage* jövedelem az állam számára, akkor is, ha nagysága az infláció miatt növekedett meg. Ez azért igaz, mert ez a jövedelem a jegybank készpénzteremtő monopóliumán alapul, például a kereskedelmi bankoknak a jegybank által nyújtott jegybanki pénzteremtő hiteleken, amelyek a jegybanknak semmibe nem kerülnek. Éppen ezért az infláció így, a hitelnyújtás következtében, nem jelenthet a jegybanknak vagyonszéteszt! Viszont hitelnyújtása alapján kamatot kap, ami számára, az inflációs vagyonszéteszt híján, tiszta jövedelem. Ez magyarázza, hogy az operacionális egyenleg tartalmazza a jegybank *seigniorage* befizetését az állami költségvetésbe. Tartalmaznia kell, mert a *seigniorage* értéktől is függ az állami megtakarítások nagysága.

latali szektor megtakarításainál. Más szóval, a megtakarítási rátában az államháztartásnál nagyobb változás érhető el, mint a másik két szektorban. Ha a megtakarítási hányad növelése a gazdaságpolitika egyik célkitűzése, akkor éppen itt, az állami megtakarítások vonalán érhető el a legnagyobb eredmény. És az országos megtakarításnak főként ez a része változtatható – növelhető – *gazdaságpolitikai döntésekkel*. Egyebek mellett ezért játszik különösen fontos szerepet a költségvetési politika a növekedési potenciál befolyásolásában. Az is igaz azonban, hogy éppen ezek a döntések vezethetnek leginkább a társadalmi feszültségek növekedésére.

Az államháztartás – természetesen – a saját megtakarítását és ennek a GDP-hez viszonyított arányát határozhatja meg. Külön probléma, hogy például az államháztartás növekvő arányú megtakarításai kiváltják-e az országos megtakarítási hányad növekedését is, tehát az állami, háztartási és vállalati megtakarítások együttes nagyságát és arányát. Ha igen, van értelme a megtakarítások növelésére irányuló állami törekvéseknek. Hogy ez eldönthető legyen, szükséges a három szektor megtakarításainak együttes vizsgálata, illetve e megtakarítások egymás közti kölcsönhatásainak figyelembe vétele is.

Az állami, vállalati és háztartási megtakarítások együttes alakulása

Ha a három szektor megtakarításait együtt, és egymásra gyakorolt hatásukban vizsgáljuk, az első megközelítésben úgy tűnik, a gazdaságpolitika hiába törekszik az országos szintű megtakarítási hányad növelésére. Az államháztartás megtakarításának növelése ugyanis kiválthatja a vállalatok megtakarításainak csökkenését. Ugyanez tűnik igaznak a háztartási megtakarítások alakulásával és hatásával kapcsolatban. A gyakorlati érzék ugyanakkor ennek ellenkezőjét sugallja.

A probléma az egyszerűsített, csupán e három szektort feltételező modellben könnyen érzékeltethető: termelési vállalatokban megy végbe, az összes vásárlás a vállalatok bevétele, a vállalatok jövedelmüket – profitjukat – beruházásra költik, ami egyúttal az ő megtakarításuk is. A külfölddel való gazdasági kapcsolatokról eltekintünk, kezdetben az államháztartás pontos egyensúlyban van, és nincs megtakarítása.

Ha most az állam változtat politikáján, olyan módon, hogy adott bevételei mellett csökkenti kiadásait, vagyis költségvetési többletet ér el, a kialakuló pozitív egyenleg az államháztartás megtakarítása. De, mert a bevételi többletnek megfelelően kevesebbet vásárol, ugyanennyivel csökken a vállalati szektor bevétele és *jövedelme, ezzel együtt megtakarítása!*²⁶ Így, úgy látjuk, mintha az országos szintű megtakarítás nagysága és aránya nem változna.

²⁶ A vállalati szektor jövedelme valóban az államháztartás egyenlegével egyező összeggel változik meg: akkora jövedelmének növekedése, amekkora az államháztartás deficitje, és annyival csökken jövedelme, amekkora az államháztartás bevételi többlete. Ez azzal együtt igaz, hogy például a deficitfinanszírozással fedezett állami vásárlások elmentésükre szolgáló áruk és szolgáltatások árának nagy része költség, főként anyag- és bérköltség. A megoldásra úgy jöhetünk rá, hogy figyelembe vesszük: minden vásárlás egyúttal bevétel is a vállalati szektor, de persze nem minden egyes vállalat számára. Amennyi az áruk és szolgáltatások költsége, annyi a vállalati szektor egészének bevétele. Így automatikusan megtérülnek a költségek a vállalati szektor egésze számára. (Persze kisebb lesz a bevétel a költségek-nél, ha a bérből élők megtakarítanak. Ezt azonban külön lehet és kell számításba venni: e megtakarítások összegét a vállalatok egészének jövedelméből le kell vonni.) Ezért a vállalatok így kalkulált jövedelméhez már az államháztartás deficitjének, illetve többletének teljes összegét kell hozzáadni vagy levonni, hogy a vállalati szektor jövedelmének, illetve megtakarításának értékét megkapjuk.

Hasonlót mondhatunk a háztartási szektorral kapcsolatban. Ha adott a háztartási szektor jövedelme, és a háztartások most kevesebbet költenek, mint korábban, megnő a háztartások megtakarítása. De ugyanennyivel lesz kisebb a vállalati szektor bevétele és jövedelme, és ezzel együtt a vállalatok együttes megtakarítása. A háztartások megtakarításnövekményét kiegyenlíti a vállalatok megtakarításának csökkenése, az országos szintű megtakarítások összege és aránya most is változatlan. Így adódik a probléma: vajon eléri-e célját a gazdaságpolitika, ha törekszik az állami megtakarítások növelésére, és ösztönzi a háztartások megtakarításait a beruházási források növelése érdekében?

Könnyű a válasz, ha arra gondolunk: az állami beruházás is megtakarítás. Ha az állam úgy takarít meg, hogy fogyasztást szolgáló kiadásait adott bevételek mellett csökkenti, és ugyanilyen összeggel beruházási kiadásait növeli, akkor nála megtakarítás képződik kiadásainak, vásárlásainak csökkenése nélkül. Nem csökken a *vállalati szektor* bevétele, csak a vállalatok egy részéé. Más vállalatoké, a beruházási javakat gyártóké nő. Így marad változatlan a vállalati szektor megtakarítása, míg az államháztartásé nő, tehát az országos szintű megtakarítási ráta emelkedik. A gazdaságpolitika törekvése a megtakarítási ráta növelésére tehát sikeres. Azonban továbbra is gond a háztartások megtakarításával kapcsolatos bonyodalom, és főként, nem igaz, hogy az állami fogyasztási rendeltetési kiadások csökkenését mindig az állami finanszírozású beruházások növekedése egyenlíti ki. Az állami megtakarítás változását ugyanis nagyrészt és a legtöbbször egyszerűen az államháztartás egyenlegének változása jeleníti meg.

A probléma a mélyebb elemzés alapján oldható meg. A meghatározó mindig az, hogy *milyenek a vállalati szektor várakozásai*, ezek pedig döntően a gazdasági helyzet alakulásától függnék. Ennek megfelelően a beruházási hajlandóság lehet erőteljes vagy csak mérsékelt, és így a beruházási forrásokkal szembeni igény lehet gyorsan növekvő vagy méretében nagy, megfordítva pedig csökkenő, illetve mérsékelt. Vizsgálatunk arra irányul, hogy a gyors vagy gyorsuló gazdasági növekedésnek mi a követelménye a megtakarítások alakulásával szemben. Ezért fel kell tételezni, hogy növekvő, illetve nagyarányú a beruházások forrásigénye. Ezzel el is jutunk a megoldáshoz.

A feltételezett esetben az államháztartás növekvő megtakarítása hamar felhasználásra, beruházásra kerül. A nagyobb állami megtakarítás alapján inflációs nyomás nélkül is nagyobb lehet a vállalati szektor által végrehajtott beruházás aránya. De ezzel együtt növekszik az országos szintű megtakarítás nagysága és rátája, hiszen a beruházás egyúttal mindig megtakarítás. Az eredmény az, hogy a vállalati beruházásokat most részben az államháztartás megtakarítása finanszírozza, az összes beruházás, vele együtt az összes megtakarítás nagyobb lehet az államháztartás egyenlegének javulása miatt. Ha az államháztartás megtakarításának növekedése nem vezetne az országos szintű megtakarítási hányad növekedésére, a vállalati szektor nagyobb beruházási rátája nem volna elérhető az inflációs ráta megemelkedése nélkül.

Ugyanez mondható el a háztartások megtakarításával kapcsolatban. Ha csak azt nézzük, hogy a háztartások megtakarításai önmagukban csökkentik a vállalati szektor bevételeit, úgy tűnik, a háztartási szektor megtakarításainak ösztönzése nem javíthat a növekedés feltételein. A vállalati szektor beruházási igényének bekapcsolása változtat a képen. Kiderül, a kedvező beruházási hajlandóság felszívja a háztartások megtakarításait, ezzel, és természetesen a háztartási megtakarításokkal együtt a beruházások aránya, továbbá az országos szintű megtakarítási hányad is megnő: megfelelő technikai fejlődés mellett gyorsabb lehet a gazdasági növekedés üteme.

Itt a beruházási hajlandóságot vettük alapul, és nem szóltunk a kamatláb szerepéről. Nem véletlenül, hiszen korábban azt állapítottuk meg, hogy a beruházások kamatrugal-
massága nem különösebben erőteljes. A beruházások alakulása nem vezethető le egyedül
a kamatláb változásaiból, sőt, nem is ez az alapvető beruházásváltozást meghatározó té-
nyező.²⁷ De a kamatláb hatása nem semmi! Ez is “beleszól” a beruházások alakulásába. A
fentiekhez ezért a következőt kell hozzátenni: az államháztartás megtakarításának nö-
vekedése akadályozza, hogy a kamatláb nőjön, ennek ugyanis megvan a valószínűsége
akkor, ha abból indulunk ki, hogy a beruházási hajlandóság erőteljes. Esetleg, a kamatláb
ekkor valamelyest csökken. Ha mindez így van, a beruházás növekedése az állami meg-
takarítás alapján könnyebben bekövetkezik, és országos méretekben valóssá válik a na-
gyobb beruházási és megtakarítási ráta.

Ugyanez az összefüggés jut érvényre, ha a háztartások megtakarítási rátája nő.
Emiatt nem emelkedik a kamatláb a nagy beruházási hajlandóság ellenére, esetleg a ka-
matláb csökken. Kedvezőbb a beruházások növekedésének feltétele, könnyebben alakul
ki a beruházási és megtakarítási ráta magasabb országos szintje. Vagyis, a kamatláb nem
kezelhető ugyan a beruházások és megtakarítások alakulásának meghatározó tényezője-
ként, de tényleges szerepét nem szabad figyelmen kívül hagyni. A kamatlábat és a kamat-
láb-politikát be kell illeszteni a gazdasági növekedés folyamatát szabályozó általános ösz-
szefüggésrendszerbe.

Mindebből az is következik: a megtakarítási ráta növekedésének ösztönzése nem
mindig kedvező hatású gazdasági növekedésre. Ha a várakozások kedvezőtlenek, elhibá-
zott a megtakarítások ösztönzése. Sőt, ez ilyenkor nem is vezet a megtakarítási ráta növe-
kedésére, csak súlyosbítja a gazdasági helyzetet: részben az történik, amit fentebb leírtunk.
Ha nő az államháztartás megtakarítása, csökken a vállalatoké. Az utóbbi akkor is csök-
ken, ha nagyobb lesz a háztartási szektor megtakarítási rátája. Még tovább kell menni: a
megtakarítások ösztönzése ilyenkor a gazdasági teljesítmény csökkenésére vezethet, és az
országos szintű megtakarítási ráta nem növekszik, hanem csökken. Ekkor pontosan az
történik, amit a keynesi közgazdasági elméleti rendszer leír a “*megtakarítási paradoxon*”
cím alatt. Az tehát, hogy a gazdaságpolitikának milyen elméleti alapon nyugvó döntéseket
kell hoznia, nem állapítható meg eleve sem a keynesi, sem a neoklasszikus elméleti rend-
szer tételei alapján. Mindig az általános gazdasági feltételrendszer függvénye az, hogy mi-
lyen szellemű gazdaságpolitikai stratégia alkalmazandó.

²⁷ A magyar származású közgazdász, Kaldor ezt mindig hangsúlyozta, de azt sem állította, hogy a kamatláb változásá-
nak nincs semmiféle szerepe a beruházások alakulásában. Csak azt mondta: a beruházások a kamatláb változására
rugalmatlanul reagálnak. Különbséget tett azonban beruházás és beruházás között. A lakásberuházásokat mint ru-
galmas változót kezelte, mint olyat, ami érzékenyen reagál a kamatláb emelkedésére vagy csökkenésére. Szerinte, a
kamatláb változása főként úgy hat a vállalati beruházásokra, hogy a csökkenő kamatláb élénkíti a lakásberuházásoka-
kat, az utóbbiak keresleti hatására pedig változhatnak a vállalati beruházások. A vállalati beruházásoknál szerinte is
észlelhető a kamatláb változásának hatása, de nem közvetlenül, emellett csak tompítva. De ez is azt jelenti: a kamat-
láb szerepe nem negligálható. (Kaldor, N. 1960, 1978.)

Hivatkozások

- Aschauer, D. (1985): *Fiscal Policy and Aggregate Demand*. American Economic Review, március.
- Auerbach, A. J. – Jorgenson, D. W. (1980): *Inflation-Proof Depreciation of Assets*. Harvard Business Review, szeptember – október.
- Barro, R. (1974): *Are Government Bonds Net Wealth?* Journal of Political Economy, december.
- Blanchard, O. (1985): *Debt, Deficits and Finite Horizons*. Journal of Political Economy, április.
- Bradford, D. (1980): *The Case for a Personal Consumption Tax*. In: Pechman, J. (ed.): *What Should Be Taxed: Income or Consumption?* Brookings Institution, Washington D.C.
- Case, K. E. – Fair, R. C. (1996): *Principles of Economics*. Prentice-Hall International, Inc.
- Dornbusch, R. – Fischer, S. (1994): *Macroeconomics*. McGraw-Hill International Editions.
- Erdős Péter (1976): *Bér, profit, adóztatás*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Fisher, I – Fisher, H. (1942): *Constructive Income Taxation: A Proposal for Reform*. Harper, New York.
- Friedman, M. (1957): *A Theory of Consumption Function*. Princeton University Press, Princeton, N.J.
- Goode, D. (1980): *The Superiority of the Income Tax*. In: Pechman, J. (ed.): *What Should be Taxed: Income or Consumption?* Brookings Institution, Washington, D.C.
- Gravelle, J. (1994): *The Economic Effects of Taxing Capital Income*. MIT Press, Cambridge, London.
- Heller F. (2001): *A közzgazdasági elmélet története*. Aula Könyvkiadó, Budapest.
- Jorgenson D. W. – Kun-Young Yun (2001): *Tax Reform, the Cost of Capital and U.S. Economic Growth*. MIT Press.
- Kaldor, N. (1955): *An Expenditure Tax*. G. Allen, London.
- Kaldor, N. (1960): *Essays on Economic Stability and Growth*. Duckworth, London.
- Kaldor, N. (1978): *Further Essays on Economic Theory*. Duckworth, London.
- Keynes, J. M. (1965): *A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Kohn, M. (2003): *Bank- és pénzügyek, pénzügyi piacok*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Ladd, H. F. (1973): *The Role of the Property Tax: A reassessment*. In: Musgrave, R. A. (ed.): *Broad Based Taxes, New and Old*. Committee for Economic Development, Johns Hopkins, Baltimore.
- Mankiw, N. G. (1999): *Makroökonómia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Mintz, J. (1995): *The Corporation Tax. A Survey*. Fiscal Studies, 16/4. sz.
- Modigliani, F. (1986): *Life Cycle, Individual Thrift, and the Wealth of Nations*. American Economic Review, június.
- Musgrave, R. A. – Musgrave, P. B. (1987): *Public Finance in Theory and Practice*. International Edition, McGraw-Hill Book Co, New York.
- Robertson, J. – Hulten, C. (1982): *Corporate Tax Policy and Economic Growth: An Analysis of the 1981 and 1982 Revenue Acts*. In: Sawhill, I. W. – Palmer, J. I. (eds.): *The Reagan Experiment*. The Urban Institute, Washington, D. C.
- Stiglitz, J. E. (1976): *The Corporation Income Tax*. Journal of Political Economics, április–május.
- Stiglitz, J. E. (2000): *A kormányzati szektor gazdaságtana*. KJK-Kerszöv, Budapest.

